

УДК 3.083.92:314.15.044:323.39:94(437.3)

ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ЕЛІТИ: ОЦІНКА В ЧАСІ (ЧСР, 1918–1939 рр.)

Зубко Ольга

Діяльність українського еміграційного осередку в міжвоєнній Чехословаччині – яскраве явище української науки та культури. Відірвана від батьківщини та позбавлена елементарних засобів праці (бібліотек, архівів, колекцій, власних матеріалів), еміграція змогла не тільки витворити змістовний і привабливий образ українства, а й піднести його науково-культурний доробок до явища світового рівня. Однак, як відомо, на кожну бочку з медом віднайдеться своя ложка дьогтю. В нашому випадку «ложкою дьогтю» виступатиме питання еміграційних науково-культурних втрат. Яких з них було більше: гуманітарних чи технічних? Яким саме чином та, головне, за яких саме умов втрачалися знання та досягнення? І, врешті, чому з німим докором чекають на нас занедбані могили Ольшанського, Свято-Матейського, Мальвазинського цвинтарів Праги, а з ними Мельниківські, Подебрадські, Ліберецькі, Терезинські та Німецько-Яблонські поховання, на яких упокоїлись ті українці-інтелектуали, про яких ми знаємо дуже багато, або ті, про яких ми не знаємо практично нічого? Спроба відповідей на ці питання є метою нашої розвідки.

Українська політична еміграція в ЧСР, будучи фактично, інтелектуально-трудовою, створила фундамент для незалежної Української держави. Вона (еміграція) виконувала щонайменше два потужних завдання: творила передумови для незалежності України і разом з тим творила інтелектуальний та духовно-культурний продукт світової цивілізації. Для цього було цілеспрямовано, грамотно і продумано створено систему структурних об'єднань, які можна вінести до двох типів: 1) національно-політичні та суспільно-громадські організації; 2) науково-освітні, академічні, молодіжні, релігійні, культурні, видавничі та інформаційні організації. Зі свого боку, використання такого творчого інтелекту окремих талановитих особистостей, на прикладі яких ми можемо простежити появу еміграційного феномену, дозволяє говорити про якісно новий людський ресурс, який виник на основі взаємопроникнення і взаємодії двох (або кількох) культур.

На жаль, через комерцію, байдужість, брак патріотизму та просто людське забуття створений міжвоєнною еміграцією в ЧСР інтелектуальний продукт або не використовується повною мірою, або цілком ігнорується.

Ключові слова: міжвоєнна Чехословаччина, українська еміграція, гуманітаристика, технічні новинки, здобутки, втрати.

Діяльність українського еміграційного осередку в міжвоєнній Чехословаччині, осередку, зауважимо, політичного та інтелектуального за своєю сутністю – яскраве явище української науки та культури. Відірвана від батьківщини та позбавлена елементарних засобів праці (бібліотек, архівів, колекцій, власних матеріалів), еміграція змогла не тільки витворити змістовний і привабливий образ українства, а й піднести його науково-культурний доробок до явища світового рівня. Внесок «українських пражан» справді важко переоцінити. Однак, як відомо, на кожну бочку з медом віднайдеться своя ложка дьогтю. В нашому випадку «ложкою дьогтю» виступатиме саме питання еміграційних науково-культурних втрат. Яких із них було більше: гуманітарних чи технічних? Яким саме чином та, головне, за яких саме умов втрачалися

знання та досягнення? І, врешті, чому з німим докором чекають на нас занедбані могили Ольшанського, Свято-Матейського, Мальвазинського цвинтарів Праги, а з ними Мельниківські, Подебрадські, Ліберецькі, Терезинські та Німецько-Яблонські поховання, на яких упокоїлись ті українці-інтелектуали, про яких ми знаємо дуже багато, або ті, про яких ми не знаємо практично нічого? Спроба відповідей на ці питання є метою нашої розвідки.

Потрібно зазначити, що поняття «втрата», «здобуток», «еліта» та «інтелігенція» – це, здебільшого, поняття філософсько-соціологічні. В історико-політологічному аспекті (з урахуванням того, що питаннями еміграції модерна (материкова) наукова українська спільнота зацікавилася переважно після відкриття архівів у 1990-х рр.) проблеми міжвоєнної еміграційної «еліти» та «інтелігенції», їх «здобутків» і «вtrat» проаналізовані в роботах Р. Коваля [5], В. Жадька [3] та у конференційному збірнику Донецького національного технічного університету [12].

Стаття Романа Коваля «Врятувати могили українських героїв!» була написана ще в далекому 2008 році, після найперших відвідин автором українських могил в ЧСР. Занедбаний стан більшості з них, а то й повне руйнування деяких, разом із орендною поліцією ЧСР щодо будь-яких поховань, змусили Романа Петровича бити на сполох.

Цьому ж питанню присвячена й «Енциклопедія некрополістики» Віктора Жадька. На відміну від Романа Коваля, Віктор Жадько проілюстрував українські могили не тільки в ЧСР, а й по всьому світі, акцентуючи увагу на тому, що в ЧСР, на відміну від інших країн, українські могили в дуже занедбаному стані. Акцентував увагу також Віктор Олексійович і на питанні статусу і консолідації нинішнього українського еміграційного осередку у Чехії. Останній в силу певних політичних та історичних обставин має зовсім інші пріоритети.

А ось конференційний збірник Донецького національного технічного університету лишається поки єдиною спробою з різних підходів і боків розглянути питання феномену трагізму як української міжвоєнної інтелігенції, так і української інтелігенції загалом. Феномен трагізму української міжвоєнної інтелігенції кривея в тому, що за відсутності міцного фінансового підґрунтя українська інтелігенція намагалася «всидіти на трьох стільцях» одночасно. Вона відстоювала інтереси найскривджениших, працюючи на роботодавців і водночас відстоюючи їхні інтереси. Органічно поєднати таку роботу було практично неможливо, бо інтелігенція через власну бідність не змогла відмовитися від фінансових надходжень.

Після поразки національно-визвольних змагань, згідно зі статистичними даними, близько 22 тис. осіб у складі української інтелігенції, політичних, військових і громадських діячів знайшли свій притулок у Чехословаччині. У цей період Прага стала найпотужнішим осередком культурно-наукового життя українських емігрантів за кордоном, завдячуючи, насамперед, Українському Громадському Комітету (1921–1925 рр.). За сприянням останнього в ЧСР були відкриті такі українські наукові й навчальні інституції: Український вільний університет, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська Господарська академія, Українська Студія

пластичного мистецтва, Український Академічний Комітет, Українське Історико-Філологічне Товариство, Музей Визвольної боротьби (1925–1948 рр.). Саме ці установи сконсолідували «українських пражан» і певним чином стабілізували їхнє життя.

Відштовхуючись від переліку установ, перше, що кидається в око, – це перевага українських еміграційних закладів гуманітарного профілю над технічними, бо, власне, суто технічним навчальним і науковим закладом була тільки Господарська академія (м. Подебради), в якій готували інженерів, лісівників, агрономів, кооператорів (економістів), фармацевтів. Відомими «подебрадцями» на цей час є: Борис Мартос, Кость Мацієвич, Олександр Вілінський, Ростислав Лашенко, Іван Шовгенів, Василь Королів (Старий), Модест Левицький, Михайло Теліга, Леонід Мосендз. Щоправда, наприклад, Леонід Мосендз – наш славетний подолянин, уродженець міста Могилева-Подільського, – більше відомий як поет «празької поетичної школи», ніж фаховий інженер. Тоді як його інженерні здобутки є не менш вагомими за поетичні. Як відомо, в 1922 р. Л. Мосендз переїздить з Польщі до Подебрад, де йому спершу довелося закінчити Матуральні курси при УГА (матура (лат.) – останній іспит після закінчення гімназії, що давав право перейти до університету – О. З.). Тільки після курсів він стає студентом хіміко-технологічного відділу Української Господарської академії. Під час навчання в ній працює асистентом на кафедрі технічної фізики, а потім – хімічної технології. Його цікавила, насамперед, переробка нафти. Це й стало темою дипломної роботи під керівництвом професора Василя Іваниса. Отримавши диплом інженера-технолога, він залишається в академії як професорський стипендіат. А з 1931 р., захистивши докторську дисертацію, стає одним із двох перших інженерів-технологів, що здобули у стінах академії звання доктора технічних наук. Мосендза-інженера може схарактеризувати такий епізод. Коли він зацікавився питанням технології переробки нафти, професор Іванис порадив йому поміняти спеціалізацію, оскільки майже вся фахова література з нафтопереробки була німецькою та англійською мовами. Мосендз одразу ж рішуче кинув: «До осені я вивчу німецьку!». Так воно й сталося.

У дослідженні С. Наріжного «Українська еміграція» викладено послужний список Мосендза-вченого упродовж його перебування в Академії [7, 68]. Ще студентом він переклав з чеської мови підручник Я. Форманека «Короткий нарис неорганічної хімії». Разом із професором Іванисом удосконалив ряд лабораторних приладів. Для монографії свого наукового керівника про бітуми та їхні аналоги створив понад тисячу ілюстрацій. Один із винаходів Л. Мосендза закупили чеська та швейцарська фірми. Коли ж йому довелося працювати в 1937 та 1938 рр. у Хусті на Закарпатті (вчителював у комерційній школі), написав підручник із товарознавства. Після окупації Закарпаття угорцями перебрався до Братислави, де працював у тамтешньому дослідному відділі винарства. Тоді й з'явилася низка його праць словацькою мовою вже з цієї галузі. Однак, за якихось чотири місяці до смерті Мосендз пише у листі до свого приятеля Арсена Шумовського так: «Моя хемія була добра. Лише я з неї покористав мало. Коли я р. 1931 працював над дисертацією на Техніці Чеській у Брні, малося на меті, що опісля поїду до Англії спеціалізуватися на газовому ділі... Докто-

рат зробив, але Академія луснула... Потому я працював як інженер-будівник: проектував дороги, на кампанію їздив на цукровари. Варто для того було робити докторат? Р. 1939 до 1945 в Державному Словацькому Винарському Інституті. Канцелярщина й рутинна. У Брні би з мене були люди. Знаєте Ви, що таке «важка вода»? За її відкриття Урей дістав Нобелеву премію. Я про неї знав перед Уреєм. А де було робити? Було ще декілька речей, от, напр., тепер модерні силікони. Я пропонував професорові ще Р. 1930 над ними попрацювати. Але ці речі робляться лише в лабораторії. Добра це річ, чиста, прецизна! Одна така мікровага чого варта (а я вже й забув на ній важити!). От тепер з мене «він і хемік і поет – одним словом вінігрет...» [10].

Перевага «гуманітаріїв» над «техніками» пояснювалася наявним серед українських вихідців у міжвоєнній ЧСР так званім «рейтингом професій» (внутрішнім – О. З.), за яким професії інженера й економіста обіймали почесне «срібло»; вчителі, бібліотекарі, журналісти, перекладачі, митці та музики утримували «золото»; юристи й філософи – «бронзу», а медики посідали аж «четверте місце» [13, 14–16].

Викладачі та випускники Українського вільного університету, як бачимо, в середовищі «українських пражан» перебували на «третьому й четвертому місцях» відповідно. Чому також «на четвертому»? Бо з переїздом УВУ з Відня до Праги «університет почав керуватися приписами Карлового університету», де, крім філософського та юридичного факультетів, був також лікувальний факультет. Відомі українським сучасникам «увусти»: Д. Чижевський, О. Ейхельман, С. Шелухін, С. Дністрянський, В. Старосольський, Л. Окіншевич, І. Горбачевський, Д. Антонович, О. Лотоцький. Зокрема, життя та діяльність останнього, в нинішніх умовах розбудови Української Помісної Церкви, є актуальними як ніколи.

Олександр Гнатович Лотоцький – ще один відомий подолянин, український громадсько-політичний діяч, письменник і науковець, уродженець села Бронниці біля Могилева-Подільського – був знавцем не тільки проблем української дипломатії та інтелектуальної еміграції, не тільки дитячим казкарем і фахівцем з ділянки історії церкви й церковного права, а й тим першим, хто в 1919–1920 рр., будучи надзвичайним послом УНР у Туреччині, вів переговори із Вселенським Патріархатом стосовно надання автокефалії Українській Православній Церкві. Він на особистому досвіді пере-свідчився, наскільки складно і непросто розв'язувати церковні справи. Можна сказати, що то була перша спроба здобуття Томосу про автокефалію, яка, на жаль, не мала успіху (Формальним приводом для відмови в розгляді цього питання стала відсутність у той час на престолі Вселенського Патріарха, вибори якого мали відбуватися згодом. (Детальніше про цю історію можна дізнатися із книги спогадів О. Лотоцького «В Царгороді» – О. З.)). Однак, його власний досвід, як і досвід його колеги В. Миккульського, варто було б врахувати у реаліях українського сьогодення [8].

Окремо кілька слів потрібно сказати і про українських медиків. Усього на еміграції в ЧСР опинилося 119 лікарів. На відміну від інших фахових емігрантів, українські лікарі відразу були поставлені перед вимушеним неприємним кроком. Чехословацька «Палата лікарів», враховуючи «Російську допомогову акцію», відразу забезпечила

себе стосовно конкурентів з колишніх Російської та Австро-Угорської імперій. Усі українські лікарі змушені були підписати так званий «реверс» – документ, за яким зобов'язувалися офіційно не займатися лікарською практикою! Цій категорії української еміграційної інтелігенції, можна сказати, було чи не найважче, бо лікарі, на відміну від інших фахівців, практично не змінювали свій фах. Проте, й вони полишили по собі слід, котрий, на жаль, не використовується нащадками. Йдеться про Латинсько-український медичний (термінологічний) словник і медичні розробки з ділянок свгеніки та гігієни. Латинсько-український медичний (термінологічний) словник побачив світ у 1928 р. у Празі за упорядкування лікаря-хірурга, доктора медицини, автора перших хірургічних праць українською мовою, засновника термінологічної секції Українського наукового товариства Мартирія Андрійовича Галина (1858–1943 рр.). На сьогодні це, фактично, єдине якісне україномовне спеціалізоване фахове видання [6]. Коло українських свгеністів на той час очолював професор Борис Матюшенко. Свгеніка, як наука, нині заборонена у світі. І все тому, що її основи ґрунтувалися переважно, на так званій «відбіркової» генетиці. «Сучасна твереза соціальна політика, – писав, власне, Борис Матюшенко ще в 1925 р., – побудована на основах превентивності, намагається не тільки лікувати хворих, а й не допускати хвороби, а ще зменшувати кількість тих, кому потрібна лікарська допомога. Для збереження здоров'я людини потрібно турбуватися про збереження життєвих функцій і про те, щоб люди, по змозі, народжувалися з добрими біологічними ознаками...». «Чоловікові та дружині просто необхідні так звані «шлюбні свгеністичні поради»: дошлюбні лікарські огляди, вивчення родоводів, офіційна заборона шлюбів з хворими на туберкульоз, венеричні й психічні захворювання» [2, 80]. Тоді як те раціональне, що було накопичене українськими еміграційними фахівцями з ділянки так би мовити «свгеністичної гігієни», варто було б узяти до уваги. Мова йде, насамперед, про медико-генетичні консультації в якості патронату вагітних.

Діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, Української Студії пластичного мистецтва, Українського Академічного Комітету і Українського Історико-Філологічного Товариства, як верхівки української еміграційної спільноти в ЧСР, теж свідчила про ряд здобутків і втрат. Так, викладач УВП, подоляннин-ямпільчанин Петро Іванович Савицький (1893–1983 рр.), геолог, ректор Українського Технологічно-Господарського Інституту в Мюнхені в 1952–1961 рр., (правонаступника Подебрадської УГА – О. З.) упродовж 1930-х – 1940-х рр. розшукував для відомого концерну «De Beers» технічні діаманти в Південно-Африканській Республіці, Конго та у Бразилії [4, 281–286].

Подолянка-літинчанка Ніна Дяченко-Гордаш (1900 – після 1962 р.) не тільки написала та видала підручник з теорії вокального співу, а й від 1930-х до 1950-х рр. була прямою Чеської та Словацької опер.

Графік Студії пластичного мистецтва Роберт Антонович Лісовський (1893–1982 рр.), котрий до того ж займався станковою й книжковою графікою, сценографією та дизайном, а також ілюстрував третє видання збірки П. Тичини «Сонячні кларнети» в

1922 р., вважається винахідником логотипа авіакомпанії «Lufthansa». Історія цієї найбільшої нині у світі авіакомпанії за кількістю літаків і пасажирів розпочалася у 1926 р. в Берліні. А вже в 1927 р. авіакомпанія офіційно оголосила конкурс на кращий логотип, відомий нині у формі кола журавель у польоті. Але авторство Р. Лісовського «заперечується» власне самою «Люфтганзою». Німецька сторона стверджує, що розробка логотипа належить німецькому графіку й архітектору Отту Фірлу, який взявся до розробки логотипа ще в 1918 р. У «Люфтганзі» також не можуть підтвердити факт проведення конкурсу чи участі у ньому Р. Лісовського. Єдиним підтвердженням його участі в роботі над логотипом «Lufthansa» на сьогоднішній день є свідчення доньки художника Зої Лісовської-Нижанківської, які їй переповів батько [14]. Роберт Антонович створив також проекти символіки України на замовлення українських політичних структур в еміграції, емблеми політичних організацій, зокрема емблему ОУН «Тризуб з мечем», а також проекти українських шрифтів, фірмових знаків, ескібрисів тощо.

Представник єдиного суто наукового Українського історико-філологічного товариства у Празі (1925–1939 рр.) біолог-бактеріолог Петро Євгенович Андрієвський (1880–1945 рр.) був першим з української професури, хто підняв питання регламенту робочого часу професора та доцента, а також гідної оплати їхньої праці. Річ у тім, що звичні нам вузівські засідання ректорату та деканату тривалістю 2–3 години при п'ятиденному робочому тижні в 1920–1930 рр. були зовсім іншими. На той час практикувався шестиденний робочий тиждень, а до усього засідання ректорату (Професорської ради) або деканату (Ради відділу) тривали близько 9–10 годин у вихідний день. До того ж, відсутність професора чи доцента як з поважних, так і без поважних причин не вберігала їх від грошових штрафів при тогочасній погодинній оплаті праці. Тому Петро Євгенович домагався та мотивував: «Тої інтенсивної праці 6 днів тижнево, що мушу проводити як професор університету та академії, не можу витримати без недільного відпочинку і вже через те не можу учащати регулярно на засіданнях професорських рад, які звичайно відбуваються в суботу–неділю та продовжуються 10–15 годин... Жодна установа й жодна висока школа, зокрема, не мають права штрафувати професора або доцента за відсутність поза межами робочих часів з 8.00 до 20.00 трьох буденних днів та з 8.00 й до 16.00 у суботу... Професор та доцент без шкоди будуть тільки тоді відвідувати ради, коли вони відбуватимуться без погодинної платні і не триватимуть більше 3–4 годин» [11]. Варто зауважити, що не поцінованими лишаються й розробки П. Андрієвського щодо вакцинації тварин, особливо від загрозливої й досі «чуми» свиней.

Якщо ж говорити про яскравих представників окремої філії Українського історико-філологічного товариства – Українського Академічного комітету, – то серед них варто відзначити відому піаністку Любов Олександрівну Колессу (1902–1997 рр.) та фізика Івана Павловича Пулюя (1845–1918 рр.). Любов Олександрівна (більше відома як Любка Колесса) репрезентувала Україну по всьому світу тоді, коли власне самої незалежної України ще й не було на карті. Вона найпершою в 1937 р. знялася у

програмі Лондонського телебачення в національному українському одязі та однією з перших накривала клавіатуру своїх інструментів українськими вишиванками [10]. Тоді як її батько – Олександр Михайлович Колесса – зі своїми колегами по Академічному комітету першими підняли питання про вшанування Івана Пулюя і його, а не В. Рентгена, внесок у винаході X-променів. Річ у тім, що члени Українського Академічного комітету дуже ретельно й відповідально ставилися до репрезентації українських наукових винаходів у світі. На думку тодішніх науковців, внесок В. Рентгена у дослідження X-променів був явно завищеним. Німецький фізик надавав значення тільки фактам, а не їх поясненню. Як не дивно, певний час він навіть заперечував вивчення механізму явищ, у тому числі й нововідкритих променів. Тоді як І. Пулюй, на відміну від В. Рентгена, досліджував мікроскопічні процеси на атомно-молекулярному рівні. Вже у наш час український дослідник Ю. Гривняк віднайшов інформацію про те, що В. Рентген познайомився з І. Пулюєм під час роботи в лабораторії Кундта та провадив досліди з катодними трубками під впливом Пулюя. А Гельмут Ліндер у книзі «Картини сучасної фізики» зауважує, що шлях, яким німецький дослідник прийшов до свого відкриття, є загадковим. Дослідники його життя та діяльності не залишили поза увагою факт, пов'язаний з відкриттям X-променів: працюючи в лабораторії, він перебував у повній ізоляції від зовнішнього світу, записи про свої спостереження тримав у таємниці і заповів спалити відразу після смерті, що і було зроблено. Посилаючись на досліди своїх попередників у галузі газорозрядних процесів, В. Рентген ніколи не згадував І. Пулюя чи його трубки, хоча вони у той час були добре відомі серед науковців. До усього, у 90-х рр. XIX ст. І. Пулюй відіграв вирішальну роль як керівник проектування та будівництва багатьох електростанцій на змінному струмі в Чехії. Якість проектів та їхня реалізація були дуже високими, із дотриманням екологічних вимог навіть сучасного рівня (тому, зокрема, мешканці Праги досі використовують електроенергію, яку дає їм «Пулюєва» електростанція) [1].

Через комерцію, байдужість і брак патріотизму українці втрачають і пам'ятки. Як відомо, на початку 2018 р. сталася жорстока розправа над рештками Олександра Олеся (Кандиби) та його родини. Хоча, сьогодні подібне загрожує багатьом іншим міжвоєнним українським похованням. На Ольшанському кладовищі знайшли спокій свого часу: киянин Юрій Вовк – один із найшанованіших художників міжвоєнної Праги, ім'я якого добре знають і чеські мистецтвознавці; голова дипломатичної місії УНР у Чехословаччині, поет і перекладач, близький приятель Лесі Українки Максим Славінський; міністр пошти і телеграфу уряду УНР, посол УНР у Відні Григорій Сидоренко; член Української Центральної Ради, генеральний суддя УНР Сергій Шелухін; вчений, заступник міністра фінансів в уряді УНР Аполінарій Маршинський; посол УНР у Лондоні Микола Стаховський; посол УНР в Угорщині, лікар і політик Люцій Кобилянський; член Української Центральної Ради, історик Іван Мірний і його дружина, громадська активістка Зінаїда Мірна («Українська Юнона» – О. 3.); письменник і драматург Спиридон Черкасенко; Олекса Приходько – диригент, перший адміністратор відомої у світі Української республіканської капели Олександра

Кошиця; стрілець УГА, архітектор Степан Дзидза; хорунжий Армії УНР, педагог, меценат, культурний і громадський діяч Іван Кобизський (*на свої кошти допомагав утримувати дітей в українському притулку (сиротинці) у Празі – О. 3.*); архітектор, уродженець Житомирщини Артемії Корнійчук; історик, дослідник античної культури Федір Слюсаренко; скульптор Ніна Левитська та її чоловік – композитор Борис Левитський; Микола (Нік) Тобілевич – син відомого режисера, засновника українського професійного театру Миколи Садовського; винахідник і меценат Олександр Ярошевський, чия опіка підтримала не одного українця в Чехії.

Осиротів пам'ятник на могилі відомого українського художника, керівника Української мистецької академії Івана Кульця на пражському Виноградському кладовищі. На цвинтарі Святого Матея в Празі похований видатний учений-хімік, перший в європейській історії міністр охорони здоров'я Іван Горбачевський, на пражському кладовищі «Мальвазинки» похований відомий винахідник, астроном і перекладач Іван Пулюй, на Страшніцкому кладовищі спочиває Іполит Ольгерд Бочковський – археолог, який серед перших у своєму відкритому листі сповістив світ про Голодомор в Україні. Там само похована і Оксана Косач-Шимановська – перекладачка, молодша сестра Лесі Українки.

Перелік українських недоглянутих поховань, як з відомими нам іменами, так і невідомими, на нині чеських кладовищах можна продовжити. Можливо також продовжити і перелік не поцінованих і забутих «гуманітаріїв» і «техніків». Однак, до байдужості, браку патріотизму й комерції варто додати ще й звичайне забуття.

Отже, українська міжвоєнна еліта була і лишалась невід'ємною частиною українського народу і творила глобальний український простір. Українська еміграційна еліта спричинила до появи вагомих культурних надбань, які є в першу чергу надбаннями українськими, а вже опісля світовими. Тому українські нащадки мусять пам'ятати про те, що було раніше створене, і про тих, хто стояв біля витоків створеного.

Крилатий вислів Джорджа Сантаяна «ті, хто не пам'ятають історії, не знатимуть майбутнього» підкреслює головну роль української еміграційної інтелігенції – збереження історичної пам'яті українського народу, а значить – її майбутнього, її незалежності. До того ж, українська еміграційна інтелігенція посприяла ще й такому феномену, як тяглість, неперервність у просторі (*маємо вже четверту хвилю еміграції – О. 3.*). Так, якщо центром інтелектуальної і творчої думки у міжвоєнний період стала українська діаспора Чехословаччини, то у повоєнний час естафета перейшла до української діаспори Австрії й Німеччини, а згодом – до української діаспори США, Канади, Франції. Зрештою така безперервна взаємодія у часі та просторі системно організованих і чітко структурованих національно-патріотичних, інтелектуально-творчих, духовно-культурних і молодіжних організацій та установ посприяла таким результатам: 1) здійсненню давньої мрії української еміграції – проголошенню у 1991 році незалежної соборної держави Україна; 2) створенню глобального українського простору – входженню українців у світове співтовариство шляхом створення інтелектуального, духовно-культурного продукту у країнах проживання. Мусимо про це не забувати.

Summary

The activity of the Ukrainian emigration center in the interwar Czechoslovakia is a bright phenomenon of Ukrainian science and culture. Taken away from the homeland and deprived of elemental means of labor (libraries, archives, collections, own materials), emigration was able not only to create a meaningful and attractive image of Ukrainians, but also to expose its scientific and cultural achievements to the phenomenon of a world-class level. However, as you know, every barrel of honey will find its own spoon of tar. In our case, the "spoon of tar" will be the issue of emigration scientific and cultural losses. Which of them was more: humanitarian or technical? In what way and, most importantly, under what conditions were knowledge and achievements lost? And, finally, why are the ghosts of Olshansky, the Mateyskiy, Malvazinsky cemeteries of Prague awaiting the dumb reproach to us, and with them Melnikovsky, Podebrady, Liberecky, Teresino and German-Yablonsky burials, on which the Ukrainian intellectuals, whom we know a lot or those we do not know about anything? An attempt to answer these questions is the purpose of our intelligence.

Ukrainian political emigration in the Czechoslovak Socialist Republic was, in fact, an intellectual labor emigration that created the foundation for an independent Ukrainian state. She (emigration) performed at least two powerful tasks: he created the prerequisites for the independence of Ukraine and at the same time created the intellectual, spiritual and cultural product of world civilization. For this purpose, a system of structural unions was designed, competently and thoughtfully created, which can be classified into two types: 1) national-political and social-public organizations; 2) scientific and educational, academic, youth, religious, cultural, publishing and information organizations. In turn, the use of such creative intelligence of individual talented individuals, for example, we can trace the emergence of an emigration phenomenon, allows us to talk about a qualitatively new human resource that arose on the basis of the interpenetration and interaction of two (or several) cultures.

Unfortunately, due to commerce, indifference to the lack of patriotism and just human oblivion, the creation of interwar emigration in the Czechoslovakia, the intellectual product is either not used in full or is completely ignored.

Key words: *interwar Czechoslovakia, Ukrainian emigration, humanitarian, technical novelties, achievements, losses.*

Аннотация

Деятельность украинской эмиграционной элиты в межвоенной Чехословакии – яркое явление украинской науки и культуры. Оторванная от родины и лишённая элементарных средств труда (библиотек, архивов, коллекций, собственных материалов), эмиграция смогла не только создать содержательный и привлекательный образ украинства, но и преподнести его научно-культурный вклад к явлению мирового уровня. Однако, как известно, на каждую бочку с мёдом найдётся своя ложка дёгтя. В нашем случае «ложкой дёгтя» будет выступать сам вопрос эмиграционных научно-культурных потерь. Каких из них было больше: гуманитарных или технических? Каким образом и, главное, при каких именно условиях терялись знания и достижения? И, наконец, почему с немым укором ждут нас заброшенные могилы Ольшанского, Свято-Матейского, Мальвазинского кладбищ Праги, а с ними Мельниковские, Подебрадские, Либерецкие, Терезинские и Немецко-Яблонские захоронения, на которых упокоились те украинцы-интеллектуалы, о которых мы знаем слишком много, или те, о которых мы не знаем практически ничего? Попытка ответов на данные вопросы является целью нашей публикации.

Українська політична еміграція в ЧСР була фактично інтелектуально-трудою еміграцією, створившею фундамент для незалежного Українського державства. Она (еміграція) виконувала по меншій мері два потужних завдання: творила передумовки для незалежності України і разом з тем створювала інтелектуальний і духовно-куль-

турный продукт мирового уровня. Для этого целенаправленно, грамотно и продуманно создавалась система структурных объединений, которые можно отнести к двум типам: 1) национально-политические и общественно-общественные организации; 2) научно-образовательные, академические, молодежные, религиозные, культурные, издательские и информационные организации. В свою очередь, использование такого творческого интеллекта отдельных талантливых личностей, на примере которых мы можем проследить появление эмиграционного феномена, позволяет говорить о качественно новом человеческом ресурсе, который возник на основе взаимопроникновения и взаимодействия двух (или нескольких) культур.

К сожалению, из-за коммерции, равнодушия, недостатка патриотизма и просто человеческого забвения, созданный межвоенной эмиграции в ЧСР интеллектуальный продукт или не используется в полной мере, либо полностью игнорируется.

Ключевые слова: межвоенная Чехословакия, украинская эмиграция, гуманитаристика, технические новинки, достижения, потери.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилук О., Шумська В. Учений-енциклопедист з Гримайлова. *Вільне життя плюс*. Тернопіль. 2015. 6 лют. С. 2.
2. Ганіткевич Я. В. Борис Матюшенко – український вчений-гігієніст і суспільно-політичний діяч (до 120-річчя від дня народження). *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2003. № 3. С. 78–82.
3. Енциклопедія некропелезнавства / Автор-упорядник В. О. Жадько. Наук. керівник В. Андрущенко. Київ: Преса України, 2013. 706 с.
4. Зубко О. Ямпільчанин Петро Савицький (1894–1983) та технічні діаманти «De Beers». *Перша Ямпільська науково-красознавча конференція. Матеріали конференції, 28–29 вересня 2018 р.* Ямпіль–Вінниця: ПП Балюк І. Б, 2018. 456 с.
5. Коваль Р. Врятувати могили українських героїв! *Пороги*. Прага: Українська ініціатива в Чеській республіці. Березень–квітень, 2008. С. 8–11.
6. Латинсько-український медичний словник. Злагодив д-ра мед. М. Галин. Видання «Спілки українських лікарів в Чехословаччині» під ред. д-ра мед. проф. Б. Матюшенка й В. Наливайка. Прага, 1928. 302 с.
7. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами (1918–1939). Ч. 1. Прага, 1942. 371 с.
8. Окіпнюк В., Козлов Д. Томос і УНР: як «українській нунції» у Стамбулі боровся за автокефалію УПЦ. URL: <http://argumentua.com/stati/tomos-unr-yak-ukra-nskii-nunts-i-u-stambul-borovsya-za-avtokefal-yu-upts> (Дата доступу: 26.10.2018 р.).
9. Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття: 36. наук праць та матеріалів. Львів, 2005. 479 с.
10. Слабошпицький М. 25 поетів української діаспори. Леонід Мосендз. Ідеаліст. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/25poetiv4.html> (Дата доступу: 12.04.2013р.).
11. Уткін О. І. Український вчений-бактеріолог, професор П. Є. Андрієвський (1880–1945) URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-4/14.pdf> (Дата доступу: 12.09.2017р.).
12. Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 95-річчя заснування Донецького національного технічного університету): матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції (Красноармійськ, ДонНТУ, 17–18 березня 2016 р.) / Вст. сл. проф. М. В. Кашуба; відп. ред. проф. М. О. Нікульчев. Красноармійськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. 316 с.

13. Шрамченко Л. Українське, білоруське та грузинське студентство на високих школах ЧСР. Статистичний нарис. Подєбриди, 1926. 34 с.
14. Hoshovskyi I., Zasiadko M. Was the Lufthansa Logo Designed by a Ukrainian artist? URL: https://en.cfts.org.ua/articles/was_the_lufthansa_logo_designed_by_a_ukrainian_artist_ (Дата доступу: 27.09.2017 р.).

References

1. Gavrylyuk, O., Shumska, V. (2015). Ucheny`j-encyklopedy`st z Gry`majlova [*Scientist-encyclopedia from Grimaylov*]. Vil`ne zhy`ttya plyus. Ternopil, 6 lyut., 2.
2. Ganitkevych, Ya. V. (2003). Borys Matyushenko – ukrayins`ky`j vcheny`j-gigiyenist i suspil`no-polity`chny`j diyach (do 120-richchya vid dnya narodzhennya) [*Borys Matyushenko – Ukrainian Hygienist and Social-Political Person (to the 120th anniversary of his birthday)*]. Visnyk social`noyi gigiyeny` ta organizaciyi oxorony` zdorov`ya Ukrayiny`, 3, 78–82.
3. Encyklopediya nekropoleznavstva (2013). [*Encyclopedia of necropolis*] (Avtor-uporядnyk V. O. Zhadko. Nauk. kerivnyk V. Andrushhenko). Kyiv: Presa Ukrayiny`.
4. Zubko, O. (2018). Yampil`chanyn Petro Savy`cz`kyj (1894–1983) ta texnichni diamanty` «De Beers» [*Yampilchanin Petro Savitsky (1894–1983) and technical diamonds "De Beers"*]. Persha Yampil`ska naukovo-krayeznavcha konferenciya / Materialy konferenciyi, 28–29 veresnya 2018 r., Yampil`–Vinny`cya: PP Balyuk I. B.
5. Koval`, R. (2008). Vryatuvat` mogyl` ukrayins`ky`x geroyiv! [*Save the graves of Ukrainian heroes!*]. Porogy`. Praga: Ukrayins`ka iniciaty`va v Ches`kij respubliki, Bezen`–kviten`, 8–11.
6. Lats`ko-ukrayins`ky`j medy`chny`j slovnyk (1928). [*Latin-Ukrainian Medical Dictionary*] Zlagody`v d-ra med. M. Galy`n. Vy`dannya «Spilky` ukrayins`ky`x likariv v Chexoslovachy`ni» pid red. d-ra med. prof. B. Matyushenka j V. Naly`vajka. Praga.
7. Narizhny`j, S. (1942). Ukrayins`ka emigraciya. Kul`turna pracya ukrayins`koyi emigraciyi mizh dvoma svitovy`my` vijnamy` (1918–1939). [*Ukrainian emigration. Cultural Work of Ukrainian Emigration between Two World Wars (1918–1939)*]. Chasty`na 1. Praga.
8. Okipnyuk, V., Kozlov, D. Tomos i UNR: yak «ukrayins`kij nuncij» u Stambuli borovsya za avtokefaliyu UPCz. [*Tomos and UPR: As a "Ukrainian Nuncio" in Istanbul, i fought for the Autocephaly of the UOC.*] URL: <http://argumentua.com/stati/tomos-unr-yak-ukra-nskii-nunts-i-u-stambul-borovsya-za-avtokefal-yu-upts> (Data dostupu: 26.10.2018 r.)
9. Rody`na Kolessiv u duxovnomu ta kul`turnomu zhy`tti Ukrayiny` kincyа XIX–XX stolittya [*Family of Wheels in the spiritual and cultural life of Ukraine of the end of XIX–XX centuries*]: Zb. nauk pracz` ta materialiv. L`viv, 2005.

10. Slaboshpy`cz`ky`j M. 25 poetiv ukrayins`koyi diaspory`. Leonid Mosendz. Idealist. [25 poets of the Ukrainian diaspora. Leonid Mosendz. Idealist]. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/25poetiv4.html> (Data dostupu: 12.04.2013 r.)
11. Utkin O. I. Ukrayins`ky`j vcheny`j-bakteriolog, profesor P. Ye. Andriyevs`ky`j (1880–1945) [*Ukrainian bacteriologist, professor P. E. Andrievsky (1880–1945)*]. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-4/14.pdf> (Data dostupu: 12.09.2017 r.)
12. Fenomen ukrayins`koyi inteligencyi v konteksti global`ny`x transformacij (do 95-richchya zasnuvannya Donecz`kogo nacional`nogo texnichnogo universy`tetu): materialy` Vseukrayins`koyi naukovo-prakty`chnoyi konferencyi (Krasnoarmijs`k, DonNTU, 17–18 bereznja 2016 r.) (2016) [*The phenomenon of the Ukrainian intelligentsia in the context of global transformations (to the 95th anniversary of the foundation of Donetsk National Technical University): materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Krasnoarmeysk, DonNTU, March 17–18, 2016)*] / Vst. sl. prof. M. V. Kashuba; vidp. red. prof. M. O. Nikul`chev. Krasnoarmijs`k: DVNZ «DonNTU».
13. Shramchenko, L. (1926). Ukrayins`ke, bilorus`ke ta gruzy`ns`ke studentstvo na vy`soky`x shkolyax ChSR. Staty`sty`chny`j nary`s [*Ukrainian, Belarussian and Georgian students at high schools of the Czech Republic. Statistical essay*] Podyebrady`.
14. Hoshovskiy I., Zasiadko M. Was the Lufthansa Logo Designed by a Ukrainian artist? // Elektronny`j resurs. – Rezhy`m dostupu: https://en.cfts.org.ua/articles/was_the_lufthansa_logo_designed_by_a_ukrainian_artist_ (Дата доступу: 27.09.2017 p.).